

6/2005

ODBOBNÝ ČASOPIS PRO FILATELII,
NUMISMATIKU A NOTAFILII

ROČNÍK X. VYCHÁZÍ 20.12. 2005
VYBRANÉ ČLÁNKY PUBLIKUJEME I NA WWW.FILATELIE-KLIM.COM

Z OBSAHU

- Jak také mohly vypadat známky Porta coeli... 1
- Chybějící písmeno „S“ na přetisku SO 1920 ... 3
- Čs. předběžné a souběžné frankované poštovní formuláře – poštovní příkazy (6) 7
- Osudy Puly očima sběratele 14
- Czeslaw Slania - Dvě tváře rytčova života (I) . 16
- Denominácia rumunské meny a jej propagácia na známkach 20

Příloha: Obsah ročníku 2005 1

Zvláštní příloha: Padělky čs. papírových platidel – 100 Kč vzor 1919 (III.) 1

AUS DEM INHALT

- Fehlendes "S" im Überdruck auf Eilmarken SO 1920 3
- Tschechoslowakische vor- und mitlaufende frankierte Postformulare (6) – Postaufträge 7
- Schicksal von Pula philatelistisch gesehen .. 14
- Rumänische Währung und ihre Werbung auf Briefmarken 20

Beilage: Inhalt des Jahrgangs 2005 1

Fälschungen der tschechoslowakischen Banknoten – 100 Kč 1919 (III.) 1

FROM THE CONTENTS

- Missing "S" in the overprint SO 1920 3
- Czechoslovak Preliminary and Parallel Franked Postal Forms (6) – Postal Orders ... 7
- Story of Pula seen by philatelists 14
- Denomination of Rumanian currency and its publicity on stamps 20

Supplement: Contents of the year 2005 1

Forgeries of Czechoslovak Notes – 100 Kč 1919 (III.) 1

REDAKCE: Šéfredaktor: Vladimír Schödelbauer
✉: V. Schödelbauer, Fr. Šrámka 26, 150 00 Praha 5
☎: 251 560 484 e-mail: merkur@schodelbauer.com

ADMINISTRACE A ZÁSILKOVÉ SLUŽBY: Fr. Dvořáček
✉: Filatelie-KLIM, Merkur, P.O.B. 431, 660 31 Brno 2
☎: 542 211 931 e-mail: risa@filatelie-klim.com

REDAKČNÍ KOLEKTIV: Fr. Dvořáček, Zdeněk Filípek, Zdeněk Fritz, Jan Klím, Jan Štolfa a VI. Ustohal
ODBOBNÍ PORADCI: Jan Karásek, Pavel Pittermann, Jiří Stupka, Svätopluk Šablatura

EXTERNÍ SPOLUPRACOVNÍCI: Hans van Dooremalen, Nizozemí; Petr Gebauer, ČR; Henry Hahn, USA; Otto Hornung, V. Británie; Walter Rauch, SRN a Jaroslav Verner, USA

VYDÁVÁ: Merkur-Revue s.r.o., Veselá 37, 602 00 Brno 2
Odpovědný vydavatel: Jan Klím ☎: 542 211 931

TISK: EUROPRINTY spol. s r.o., Břeclav

Podávání novinových zásilek povoleno Českou poštou, s.p., OZ JM Ředitelství v Brně č.j. P/2-4838/95 ze dne 8.12.1995 MK ČR E7381 ISSN 1211-3077

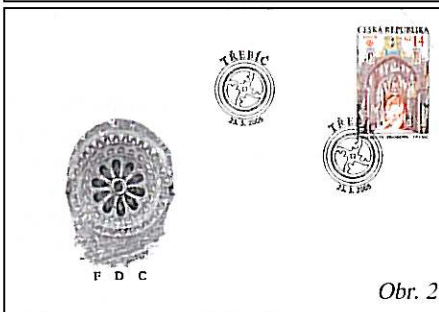
Jak také mohly vypadat ...

Letošní Evropská výstava poštovních známek BRNO 2005 byla připomenuta několika emisemi českých poštovních známek. Všechny vycházely ve své obrazové náplni z významného kulturního dědictví naší vlasti, jmenovitě z památek z Brna a nedalekého okolí. Dnes si v širší souvislosti všimneme dvou z nich.

Již téměř dva roky před svým zahájením byla výstava avizována příležitou známou hodnoty 6,50 Kč s obrazem tympanonu proslulého portálu „Porta coeli“ z cisterciáckého klášterního chrámu v Předklášteří u Tišnova. Známa podle návrhu akad. malíře Karla Zemana a v rytině Jaroslava Tvrdoň byla vydána 15.10.2003 (viz obr. 1, kde vidíme celou FDC). Nedlouho před zahájením výstavy dne 23.3.2005 byla pak vydána známka v hodnotě 14 Kč s vyobrazením interiéru románsko-gotické baziliky sv. Prokopa v Třebíči. Navrhl akad. malíř Pavel Dvorský, čtyřbarevnou rytinu pro ocelotisk z plochy vypracoval rovněž J. Tvrdoň (obr. 2, rovněž FDC). Obě tyto jistě zdařilé známky byly hojně používány v poštovním provozu před výstavou a ještě určitou dobu po ní a dnes jsou již součástí sbírek filatelistů. Toto vše jsou obecně známá fakta.

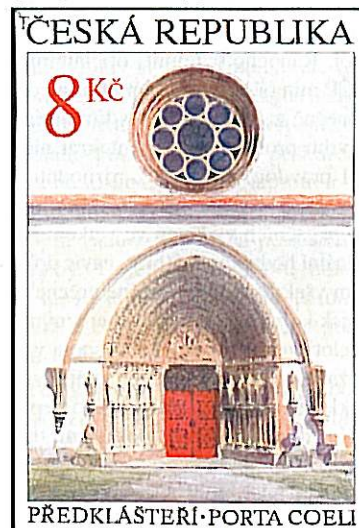
Obr. 1

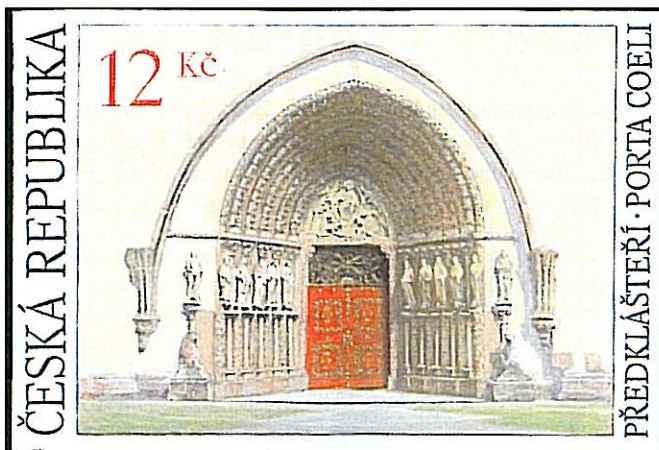
Obr. 2

Široké veřejnosti s výjimkou nevelké skupiny zasvěcených lidí je však prakticky neznámo, že výše popsané známky nevyšly náhodou a možná by dodnes nevyšly vůbec bez velké iniciativy, zaujetí a soustředěného úsilí zcela jiného umělce, který se nakonec podivným řízením „osudu“ na jejich vytvoření nepodílel. Je jím jeden z nestorů našeho výtvarného umění, akademický malíř a grafik prof. Emanuel Ranný (1913), který téměř po celý svůj život trvale žije a tvoří v obci Štěpánovice u Tišnova, nedaleko slavné památky „Porta coeli“. Přinejmenším filatelisté si jistě dobře pamatují na velmi zdařilé známky z emise „Krásy naší vlasti“ s vyobrazením historických mostů v Černvíru a u Stádlce, vydané roku 1999 právě podle návrhů prof. Ranného. Umělec je připravoval již v roce 1998 a když vytvářel náčrty i definitivní návrh známky 11 Kč s obrazem černvířského mostu (shodou příznivých okolností se nalézají také nedaleko Ranného bydliště), vyslovil podivení nad tím a kladl některým z filatelistů otázku, proč dosud na známkách nemáme „Porta coeli“, skvělou památku, kterou nejen důvěrně zná, ale již ve svém životě věnoval mnoho úsilí a času při péči o její dobrý stav i při její popularizaci a propagaci jako objektu evropského historického významu. Na takovou otázku jsem mu nedokázal odpovědět, protože jsem se sám ve svých několika opakovaných a publikovaných návrzích k námětům emisních plánů ještě československých a později českých známek snažil tuto památku na známky prosadit – bohužel vždy bezúspěšně.

Tehdy prof. Ranný usoudil, že by bylo účelné a prospěšné se o vypracování návrhu takové známky pokusit. Protože od myšlenky k činu u něho nebylo daleko, skutečně vytvořil – nejprve v několika skicích a později v definitivní verzi – barevný návrh s detailně propracovaným obrazem portálu ze západního průčelí klášterního chrámu, kde nad římsou vidíme ještě rozetu hlavní lodi chrámu. Návrh je situován na výšku, je komponován pro rozměr skutečné známky 26x40 mm a je na něm uvedena nominální hodnota 8 Kč (obr. 3). Exaktně graficky prokomponovaný a dokonale barevně vyvážený návrh měl být podle představy umělce přetlumočen – analogicky jako emise „Mosty“ – do čtyřbarevné rytiny pro techniku ocelotisku z plochých desek. Prof. Ranný se rozhodl nabídnout takto vytvořený návrh České poště a výstavnímu výboru mezinárodní výstavy BRNO 2000 jako návrh výstavní emise (nevylučoval se ani aršík), a to jako osobní dar bez nároku na honorář. Dnes s odstupem času se to zdá až neuvěřitelné, ale faktem je, že byl z obou stran odmítnut ...

Obr. 3: Původní návrh prof. Ranného.

Obr. 4: Překomponovaný návrh Porta Coeli od prof. Ranného.

Umělec se však nedal odradit, neboť byl hluboce přesvědčen, že tato vynikající památka se jednou na známce objevit musí. A dále přemýšlel, jak krásu portálu na známce ještě dále akcentovat, a zdůraznit jedinečnost této památky. Návrh zcela překomponoval, situoval jej tentokrát na šířku, odstranil zcela římsu a rozetu (byl reálné prvky fasády chrámu) a tím docílil zvětšení obrazu portálu a jeho ještě detailnější propracování. Objevila se nová nominální hodnota 12 Kč. Znáмка měla mít formát 40x26 mm a měla být opět provedena čtyř až pětibarevným ocelotiskem z plochy (obr. 4). Současně přemýšlel prof. Ranný o návrhu motivu FDC, kde měl v úmyslu zobrazit celé západní průčelí chrámu, aby bylo zřejmé, jak je zobrazený portál situován v kompozici celé gotické stavby. Vytvořil si pro tuto práci mnoho náčrtů, z nichž jeden, ještě širšíkově neredukovaný, uvádíme na reprodukci perokresby (obr. 5). I tuto novou variantu známky umělec nabídl České poště s návrhem, že by mohla být zařazena do tradiční emisní řady „Krásy naší vlasti“ ještě spolu s nějakým dalším výtvarným návrhem podobného zaměření a charakteru (měl sám již tehdy zcela konkrétní představu). Bohužel, ani tato jeho nabídka nebyla akceptována (!).

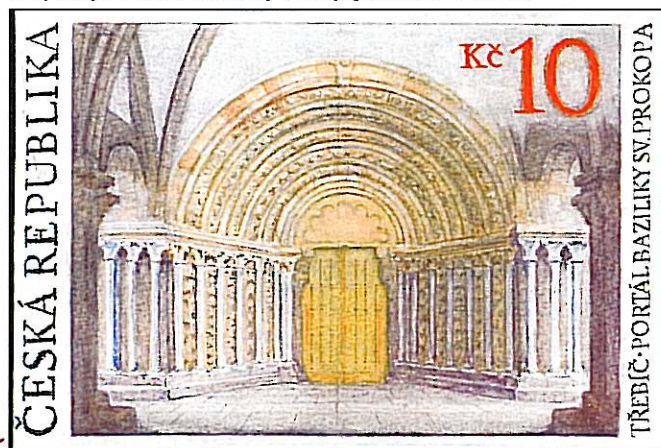
Obr. 5

Avšak v závěru roku 2002 byl přijat emisní plán českých známek na rok 2003 a do něj (po značném úsilí některých filatelistů a rovněž prof. Ranného ozřejmit oficiálním kruhům rezortního ministerstva a ČP mimořádný význam „Porta coeli“ v evropském kontextu) byla konečně zařazena emise s tímto tématem. Zdálo by se, že realizaci návrhu prof. Ranného tentokrát nic nestálo v cestě. Bohužel opak byl pravdou! Bylo totiž rozhodnuto, že půjde o „avizní“ známku Evropské výstavy BRNO 2005, známku jedinou, avšak z důvodů propagačních vydanou ve velkém nákladu a s tehdy nejběžnější nominální hodnotou 6,50 Kč, navíc dokonce zčásti v sešitkovém vydání. Tím však byla jednoznačně určena tisková technika, tj. rotační ocelotisk kombinovaný s vícebarevným hlubotiskem (WIFAG), protože ocelotiskem z plochy by se sotva v určené době podařilo vytisknout požadovanou výši nákladu známky, nemluvě o vysokých finančních nákladech na tisk. A aby nikdo nepochyboval, že prof. Ranný nemá žádné „privilegované“ postavení, byl vypracoval s předstihem prvotřídní návrh, byla vypsána výtvarná soutěž na tuto známku, již se pan profesor také mohl zúčastnit (on, iniciátor celého tohoto nápadu!). S pocitem určité krivdy se tehdy skutečně přihlásil, ač dlouho váhal. Domácí příznivci, zasvěcení lidé z Předklášteří, ho přemluvíli, protože

se těšili na „jeho“ známku, o níž nepochybovali, že bude krásná! Jak už to však navzdory očekávání bývá, jeho znovu a tentokrát nouzově přepracovaný návrh u komise neuspěl. Jak také jinak! Vždyť striktní požadavek tisku rotačním ocelotiskem znamenal přejít na výrazně menší formát známky 23x40 nebo 40x23 mm. Jak do takového formátu měl autor téměř násilím „vtlačit“ exaktně graficky řešenou kresbu pro formát 40 x 26 mm, na milimetry dokonale vyváženou!? Ranný to sice dokázal, když se vrátil k prvotnímu řešení na výšku (dokonce vytvořil dvě poněkud odlišné varianty), nicméně sám se sebou příliš spokojen nebyl. Navíc velmi dobře cítil, jak nedobře by jeho filigránsky řešená známka vyšla při tisku rotačkou s tehdy ještě velmi nekvalitním hlubotiskem. V soutěži nakonec zbyli jen dva: Ranný a Karel Zeman, jehož sice dobrý, avšak naprosto jinak pojatý a výrazně jednodušší návrh zvítězil. Zeman je zkušený umělec a jeho návrh byl v dané situaci a pro danou tiskovou techniku optimálním řešením. Nicméně z hlediska uchování historické krásy „Porta coeli“ na známce tato emise zchudla. Ze známky celý portál zmizel, zůstala z něj jen malá plastická část – tympanon. A to, po čem někteří odpůrci Ranného volali, tj. zřetelné a výrazné jednodušší kresbě, rotačka stejně nedokázala a Zemanův návrh poškodila nevýraznými, matnými barvami hlubotiskového dokolorování. O nich se kdosi vyjádřil, že „kdyby tam nebyly, byly by ty známky stokrát lepší jako jednobarvěná rytina“. A měl asi pravdu!

Jakousi kompenzací prof. Rannému za tuto dost nešťastnou historii uvedení „Porta coeli“ na známku (de facto vlastně neuvedení!) bylo rozhodnutí zobrazit slavný portál alespoň na FDC v kresbě celé západní fasády klášterního chrámu. Tuto Ranného kresbu velmi jemně vryl Jaroslav Tvrdý pro jednobarevný ocelotisk z plochy (obr. 1). Dokonalost tohoto tisku naznačuje, jak skvělá mohla být sama známka při provedení ocelotiskem vícebarevným.

Vydání již zmíněné známky „Basilika sv. Prokopa v Třebíči“ předcházela rovněž iniciativa prof. Ranného, což je skutečnost téměř neznámá. Na rozdíl od realizovaného řešení P. Dvorského (interiér baziliky) zobrazil Ranný skvostný románsko-gotický portál v předstíni na severní straně chrámu (vznik někdy po roce 1242). Zamýšlel tak vytvořit na další známce emise „Krásy naší vlasti“ (o níž se domníval, že by snad někdy v budoucnu mohla být vydána) ve shodné grafické úpravě důstojný historický i výtvarný protějšek známky „Porta coeli“. Barevnou skicu jeho návrhu vidíme na obr. 6. Ač nejde o propracované definitivní provedení, vidíme – položíme-li oba návrhy vedle sebe – jak dokonalou a vyváženou emisi by takové dvě známky vytvořily. Pravděpodobnost, že by se oficiální orgány k těmto dvěma nevyužitým návrhům někdy vrátily, je mizivá. Škoda...

Obr. 6: Skica portálu baziliky sv. Prokopa v Třebíči od prof. Ranného koncipovaná jako návrh známky emise „Krásy naší vlasti“.

Vydané známky „Porta coeli“ a „Třebíč“ (zejména druhá z nich) jsou jistě kvalitní a nepochybně patří k nejlepším s obrazy památek na českých známkách. Pokusili jsme se však ukázat, jak také mohly vypadat. Jaké mohly mít výrazné přednosti či snad i nedostatky ve srovnání se známkami vydanými, to nechme na posouzení sběratelů i širší uměnímilovné veřejnosti ...

Zdeněk Fritz

Chybějící písmeno „S“ na přetisku spěšných známek SO 1920

Jeden sběratel mi nedávno poslal na ukázkou opravdovou filatelistickou lahůdku - celý arch spěšné plebiscitní známky 2 h černý přetisk s chybějícím písmenem S na 100. známkovém poli (ZP). Tato vada je sice známá, zatím jsem ji však neměl možnost vidět na celém archu. Rozhodl jsem se proto podrobně tento vzácný doklad prostudovat a porovnat jej s běžným archem stejné hodnoty, abych mohl zjistit, za jakých okolností asi došlo k výskytu této vady a zda ji nedoprovázejí další odchylky.

Především jsem zkontroloval typické přetiskové vady u černého přetisku a zjistil jsem, že se shodují s údaji uvedenými v Monografii č. 5 na str. 98–99 (tj. pro přetiskovou desku A/1). Zkoumaný arch obsahoval většinu v Monografii popsaných vad, a to na ZP: 7, 21, 24, 30, 39, 41, 53, 55, 57, 77 a 93. Na ZP 14 je navíc patrná další vada (nahore otevřená číslice 9) a na ZP 82 chybí poměrně výrazná vada (přerušené písm. S vpravo dole), která se asi objevila až v pozdější fázi tisku.

Dále jsem na PA přeměřil délky letopočtu 1920, které poprvé popsal r. 1927 Ing. Jan Weiss v publikaci „Čs. plebiscitní známky SO 1920“. Existují čtyři různé délky (typy) letopočtu 1920:

I. typ (délka 21,3 mm) se vyskytuje v archu 70x (tj. na ZP 9 a 19 a na ZP v 1. - 4. a 6. - 8. sloupci vyjma ZP 81 a 91);

II. typ (délka 22,0 mm) se vyskytuje v PA jen 2x (na ZP 81 a 91);

III. typ (délka 22,5 mm) se vyskytuje v archu 27x (tj. na ZP v 5., 9. a 10. sloupci vyjma ZP 9, 19 a 50);

IV. typ (délka 23,2 mm) se vyskytuje v PA jen 1x (na ZP 50).

Na ZP 100 se podle ing. Weisse nachází třetí typ přetisku (tj. délka 22,5 mm). Navíc u tohoto ZP zmiňuje i následující vady:

- a) písmeno S v přetisku chybí;
- b) písmeno S je obrácené a číslice 20 pomačkaná;
- c) písmeno S je obrácené, číslice 2 chybí a nula je pomačkaná.

Z těchto tří vad ale zatím mohu potvrdit jen existenci chybějícího písm. S, ostatní vady (b, c) jsem dosud neviděl. Ostatní údaje o typech (délkách) přetisku odpovídají jak mým dosavadním poznatkům, tak i délkám přetisku na zkoumaném PA. Zde ale s jednou podstatnou výjimkou, která se týká právě ZP 100 s výrobní vadou chybějící písm. S.

Zatímco totiž u běžného PA spěšné známky je na ZP 100 délka letopočtu skutečně 22,5 mm, na PA s černým přetiskem, kde chybí písmeno S, je délka přetisku odlišná (23 mm i větší). Tato změna nastala zřejmě díky zvýšenému tlaku tiskového válce na přetiskovou desku, což se projevilo nejvíce v rohové části archu. V důsledku namáhání tak zřejmě vypadlo z přetiskové desky na ZP 100 písmeno S a nejspíš i mezernice za letopočtem. Následně došlo pod tlakem stroje k posunutí číslic letopočtu 1920 a tím i délky přetisku.

Obr. 1. Přepážkový arch spěšné známky 2 h SO 1920 s černým přetiskem a s výrobní vadou vypadlým písmenem „S“ v přetisku a dlouhým letopočtem na ZP 100 (zde 23 mm).

Obr. 2: Třípáska spěšné známky 2 h černý přetisk, přetiskové desky A/1 s chybějícím písm. S a třemi různými délkami letopočtu na ZP 98, 99 a 100 (typ I + typ III + výrobní vada s odlišnou délkou letopočtu).

Obr. 3: Svislá dvoupáska s chybějícím písm. S na ZP 100. Délka letopočtu se zdá být shodná se známkou na ZP 50, k dispozici byla ale jen kopie známky.

Obr. 4. Přetisk IV. typu o délce 23,2 mm, který se vyskytuje jen na ZP 50.

U archu s chybějícím písmenem S je tedy v porovnání se standardním PA shodných jen 99 známkových polí. Na ZP 100 nastala změna, neboť místo třetí délky je zde délka jiná, a to dokonce pohyblivá (23 mm i delší). Na tomto PA lze proto určit čtyři až pět různých délek letopočtu. Čtyři v případě, že by délka letopočtu činila 23,2 mm a byla by náhodou stejná jako u IV. typu ze ZP 50. Pět různých délek lze najít tehdy, je-li délka přetisku na ZP 100 od IV. typu odlišná (na zkoumaném PA činila 23 mm). Uvítal bych, kdyby majitelé známky s chybějícím písmenem S ověřili délku letopočtu 1920 na svých exemplářích, neboť bychom tak možná zjistili možné rozpětí této délkové odchylky. Je totiž pravděpodobné, že pohyb číslic byl postupný a tak se postupně měnila i délka letopočtu.

Jak vidno, i u tak prozkoumaných emisí, jakými spěšné známky SO 1920 bezpochyby jsou, lze nalézt něco nového a zajímavého. Mnohé sběratele jistě napadne i otázka, zda lze nový zálež považovat za další (v pořadí už V.) typ přetisku. Osobně si to nemyslím. Typy I až IV totiž vznikly sice nezáměrně, ale ručním vysazením s použitím různě velkých mezer. Jejich délka je tedy pevně daná rozměrem sazby a zůstala (pokud nedošlo k poškození) po celou dobu tisku stabilní. Naproti tomu u popisované odchylky na ZP 100 šlo téměř jistě o výrobní vadu způsobenou poškozením původní sazby. O jejím charakteru mnohé vypovídá i to, že se délka letopočtu na tomto ZP mění, což je charakteristika typická právě pro výrobní vady.

Nejde tedy sice o nový typ, ale přesto bude např. třípáska ze ZP 98, 99 a 100, která dokumentuje tři různé délky letopočtu na sousedních ZP, jistě ozdobou každé specializované sbírky emise SO 1920.

Oldřich Tovačovský